

ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК
СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

Пробна свеска

Académie serbe des sciences et des arts
et
Institut de la langue serbe

Dictionnaire étymologique de la langue serbo-croate

Fascicule d'essai

Par

*Marta Bjeletić, Pavle Ivić, Aleksandar Loma, Snežana Petrović,
Biljana Sikimić, Jasna Vlajić-Popović*

Sous la direction de

Pavle Ivić

membre de l'Académie

Belgrade
1997

Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Етимолошки речник српскохрватског језика

Пробна свеска

Аутори

*Марија Бјелетић, Јасна Влајић-Појовић, Павле Ивић,
Александар Лома, Снежана Пејровић, Биљана Сикимић*

Уредник

Павле Ивић
редовни члан САНУ

Београд
1997

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808.61-321.1(038)

ЕТИМОЛОШКИ речник српскохрватског језика : пробна свеска /
Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Павле Ивић, Александар Лома,
Снежана Петровић, Биљана Сикимић ; уредник Павле Ивић. — Београд :
САНУ : Институт за српски језик САНУ, 1998 (Београд : Стручна књига).
— XLVIII, 98 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: Dictionnaire étymologique de la langue serbo-croate. —
Библиографија: стр. XXI–XLIV. æ Summary: Starting a New Etymological
Dictionary of Serbo-Croatian.

1. Бјелетић, Марта

а) Српски језик — Речници, етимолошки

ИД=60003084

Издају

Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II

и

Институт за српски језик САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

Израда програма и компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић

Графичко обликовање корица: Растко Ћирић

Штампа: Стручна књига, Београд, Лоле Рибара 48

САДРЖАЈ

Предговор	VII
Увод	IX
Литература и скраћенице	XXI
Речник	1
Starting a new etymological dictionary of Serbo-Croatian	87

НАПОМЕНА:

Због хитности израде **електронског издања** ове свеске није извршена коректура, па молимо кориснике да то имају у виду.

ПРЕДГОВОР

Српскохрватска етимолошка наука има значајну традицију, али се не може похвалити континуитетом. У Београду су се њоме бавили лингвисти различитих профила у оквиру својих широк интересовања: Хенрик Барић, Милан Будимир, Иван Поповић, Велимир Михајловић и други. У Загребу је поникло велико дело Петра Скока на солидној, деценијама грађеној основи, али само није доживело значајнију надоградњу. Скоков тротомни *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, објављен 1971–1974, петнаест година после ауторове смрти, остаје до данас једини релевантан етимолошки приручник српскохрватског језика. По основној вокацији романиста и балканолог, али добро упућен и у славистичку проблематику, Скок је за собом оставио речник који својим обимом (преко 10.000 одредница), обиљем материјала (богат је не само домаћом, већ и лексиком из суседних језика), као и низом добрих решења, без сумње иде у ред капиталних дела светске етимолошке лексикографије. На жалост, остао је недовршен и већ стога не може се сматрати савршеним, а у многим погледу је данас застарео, како због тога што не обухвата обимну дијалекатску и лексикографску грађу објављену током последњих педесетак година, тако и самом својом концепцијом; поврх тога, непрактичан је за употребу и тешко доступан потенцијалном кориснику. Једнотомни *Hrvatski etimološki rječnik* Алемка Глухака, објављен 1993. у Загребу, са својих 1.800 одредница не превазилази битније ове недостатке: он се мање-више своди на скраћену и популарну верзију Скоковог речника, ограничену на основни лексички фонд. Неколико монографија из пера домаћих и страних лингвиста, посвећених појединим терминолошким сферама српскохрватске лексике (географска терминологија Schütz 1957, ихтионими Vinja I–II, паремиологија Sikimić 1996) и српскохрватским позајмљеницама из појединих језика: турског, грчког, немачког и мађарског (Škaljić, Knežević; Vasmer 1944; Striedter-Temps 1958, Schneeweis 1960; Hadrovics 1985), попуњава само у појединим периферним сегментима оне празнине у грађи и њеној обради које монументално Скоково дело чине превазиђеним на савременом нивоу словенске етимологије.

У последњих пола века расположива лексикографска грађа вишеструко се увећала, а маса појединачних научних радова из етимолошке проблематике за то време нарасла је готово до непрегледности. У ве-

ликом броју славистичких центара: Прагу, Софији, Љубљани, Кракову, Варшави, Кијеву, Минску у току су пројекти на изради етимолошких речника по јединих словенских језика и дијалеката (старословенски, бугарски, словеначки, пољски, кашупски, украјински, белоруски), и већина њих налази се у поодмаклим фазама (Шустер-Шевцов етимолошки речник лужичког језика већ је приведен крају). Круну тих националних прегнућа представљају два капитална подухвата на реконструкцији прасловенског лексичког фонда — московски, који је већ прешао добру половину абецде, и краковски, који се тренутно налази на слову G. У складу са савременим лингвистичким тенденцијама, приступило се раду на ареалним етимолошким речницима: за српскохрватску етимологију важан је пројекат карпатског етимолошког речника покренут у Москви. Развој словенске етимолошке науке у последњим деценијама отвара пред српскохрватском етимологијом нове перспективе, али је ставља и пред велике изазове.

У ове савремене токове словенске етимологије уклапа се и заснивање пројекта новог етимолошког речника српскохрватског језика (ЕРСЈ). На иницијативу академика Павла Ивића, 1983. године у оквиру Института за српскохрватски језик и под покровитељством Српске академије наука и уметности основан је Етимолошки одсек. У раду на пројекту кренуло се од самих основа. Требало је оформити библиотеку, стварати картотеке лексема и библиографских извора, дефинисати корпус на којем ће се радити, установити принципе рада на речнику и, што је најважније, окупити и едуковати ауторски тим састављен од стручњака различитих профила који би представљао зачетак београдске етимолошке школе. Тренутно је ангажовано пет сарадника, који су до сада, поред једне монографије, објавили низ чланака у домаћим и страним часописима и учествовали на више научних скупова у земљи и иностранству.* Уз руководиоца пројекта, они потписују ову Пробну свеску којој је циљ да пред научну јавност изнесе концепцију започетог речника формулисану у заједнички написаном Уводу (који следи) и илустровану са 135 ауторских одредница.

Колеге проф. др Жана Жановна Варбот, др Љубов Викторовна Куркина, академик Олег Николајевич Трубачов из Москве и проф. др Вјеслав Бориш из Кракова били су љубазни да погледају рукопис Пробне свеске у ранијој фази израде и дали низ умесних примедби и корисних сугестија. Ауторски колектив ЕРСЈ и овом приликом им за то изражава своју дубоку захвалност. За све евентуалне недостатке и пропусте у Пробној свесци остају одговорни њени потписници.

* В. М. Бјелетић, *Изабрана библиографија радова сарадника Етимолошког одсека Института за српски језик, Славистика I*, Београд 1997, 187–191.

УВОД

1. Одређење српскохрватски у наслову речника саобразно је дијахроном приступу иманентном етимолошкој науци и треба га схватити условно и историјски: оно оставља по страни савремене поделе засноване на различитим националним осећањима. При том се полази од чињенице да је језик Срба, Хрвата и других нација које се њиме служе по пореклу и у основи један и да се овде усвојен сложени назив за њега одавно установио како у нашој, тако и у светској лингвистици. Тиме се не оспорава легитимност праксе да се ван науке — у свакодневном говору, у службеној употреби, у књижевности — тај језик различито означава зависно од народности његових носилаца. Другачији приступ — који би тежио разграничењу лексике српскохрватског језика на српску и хрватску — суочио би се са великим тешкоћама, а дао само мршаве и проблематичне резултате. Ту се пре свега мисли на немогућност да се одређени дијалекатски типови у датим временима неспорно вежу за једно или друго етничко име, као и на начелну непоузданост евентуалног закључка о искључиво српском или хрватском карактеру појединих лексема.

1.1. Поред основног лексичког фонда, ЕРСЈ захвата у доступну дијалекатску грађу, и то, сходно своме имену, из свих српскохрватских наречја. Осим лексикографских и дијалектолошких, ексцерпирају се и други, посебно етнографски извори. Тежиште је на штокавском наречју, које представља основицу књижевног језика Срба и Хрвата, али се при ексцерпцији дијалекатске лексике узимају у обзир и чакавско и кајкавско наречје. Из дијалеката се по процени аутора узимају сви регионализми од ширег етимолошког интереса: словенски архаизми, старије и уопште етимолошки занимљиве позајмљенице. Искрпно разматрање дијалектизама који своје објашњење налазе у ужем ареалном контексту и на плићој хронолошкој равни, било да су словенског или страног порекла (нпр. италијанизми у приморским говорима, турцизми у многим крајевима, германизми на северу) остају по правилу изван оквира ЕРСЈ. Изоставља се и сва грађа која по својој природи спада у речнике страних речи и у термилошке речнике, а такође провидни неологизми, околионализми и сл. Тако замишљен, ЕРСЈ треба да постане темељни приручник српскохрватске етимологије и да пружи одређени допринос пре свега славистици, а затим и балканологији, индоевропеистици и другим дисциплинама.

1.2. Етимолошко истраживање речи не да се одвојити од њихове историје, прослеђене кроз текстове од најранијих помена. То значи да етимолошки речник треба да има ослонац у ваљаном историјском речнику датог језика. У нашем случају тај предуслов је кроз *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU и Даничићев *Рјечник из књижевних ствари српских* само делимично испуњен, јер ова два речника ни приближно не исцрпљују историјску грађу, а са друге стране, поред народних, садрже много црквенословенских речи, као и чисто књишких творевина које се никад нису одомаћиле у живом језику. Овај недостатак ће колектив ЕРСЈ настојати да макар делимично надокнади самосталном ексерпцијом лингвистичке литературе која обрађује поједине старије изворе, а само по изузетку узимаће се грађа непосредно из тих извора: њихово потпуно обухватање превазилазило би и природу и могућности подухвата чији је циљ етимолошки, а не историјско-етимолошки речник.

2. Основни елементи једног речника су одреднице; при њиховом уобличавању могућа су два основна приступа: сегментација по етимолошким гнездима — „гнездовни принцип“ (нпр. Скоков речник, ЕСУМ) или по појединачним речима — „лексемни принцип“ (нпр. БЕР, ЭСБМ). Предност етимолошких речника овога другог типа, који по разуђености налице обичним једнојезичним речницима, састоји се пре свега у лакшем сналажењу ко рисника при тражењу дате речи, а оних првих, „гнездовно“ организованих, у бољем предочавању унутарјезичких етимолошких веза. У ЕРСЈ усвојена је комбинација оба начела, уз веће приклањање „лексемном“. Одустало се од „максималних“ гнезда каква су код Скока, која често обухватају све речи у српскохрватском језику изведене од једног прасловенског корена, или, кад је реч о позајмљеницама — фонетски, семантички и ареално сасвим различите рефлексе неке стране речи. Насупрот томе, ЕРСЈ у принципу свим оним речима које у српскохрватској лексици имају самосталан положај додељује посебне одреднице. При том се као етимолошки самобитне просуђују пре свега оне лексеме које своје непосредно порекло налазе изван равни српскохрватског језика, било да се свODE на прасловенски предложак, било да рефлектују неку страну реч, а затим и неке које су, додуше, изведене од друге сх. речи, али су се од ње обликом довољно одвојиле и/ли значењем осамосталиле да та филијација измиче језичком осећању, нпр. глагол **вехнути** од придева **ветах**. Слично томе, одустаје се од подвођења свих српскохрватских рефлекса једног страног предлошка под исту одредницу ако се на основу хронологије, семантике и ареала може закључити да су посредни међусобно независне позајмице (нпр. **бага**¹ и **бага**² < тур. *bağa*; **ундуруља** и **унтурија** < лат. *unctura*, **скара** и **шкар** < гр. *ἐσχάρα*). Наравно, раздвојени су хомоними свих врста (нпр. **јарина**¹ тј. *јарина* „пролећни усев“ од **јарина**² тј. *јарина* „вуна“; **звоно**² тј. *звџно* „рибљи пршљен“ од [**звоно**¹] тј. *звџно* „самрана“). Лексемни принцип ипак није примењен сасвим доследно, да се не би отишло у непожељну крајност. Пре свега, не раздвајају се дијалекатски рефлекси исте речи (нпр. *глагорац* је

стављено под **глаголац**, док БЕР одговарајуће буг. облике обрађује одвојено). Друго, прозирни деривати свих врста (деминутиви, аугментативи, деноминали ...) стављају се под основну реч. Тако се редовно поступа са сразмерно рецентним секундарним образовањима (каква се, уосталом, наводе селективно). Код старих, али прозирних изведеница приступ је флексибилан. Придев **мишји** одвојен је као прастаро, можда још праиндо-европско образовање од именице [**миш**], иако је и лаику јасно да је од ње изведен. Напротив, *рукавица*, иако свесловенска и прасловенска реч, не носи засебну лему, већ је обрађена под **рукав**, а глагол *дулити*, иако има западно- и источнословенске паралеле, под **дули** итд. При опредељењању за једно или друго решење уважавана је, осим начелних разлога, и прегледност одреднице. Другим речима, лексемни принцип у ЕРСЈ модификован је допуштањем образовања „минималних“ етимолошких гнезда.

2.1. Носилац одреднице може бити реконструисан, нпр. инфинитив ***прети** из облика *исѣрел* и *ѣрелав*; придев ***туг** из сложенице *деветѣиѣуг*, придев ***двојан** из именских изведеница *двојанка*, *двојаница* итд. Горе (§ 2) поменути принцип по коме се творбено и семантички прозирни деривати селективно обрађују под речима на које се своде значи, на пример, да глагол са префиксом може бити наслов одреднице само тамо где простог облика нема, или где је веза с њим услед значењског помака сасвим затамњена (па и тада се предност даје простом облику у случају да постоје непрефигирани деривати, нпр. **-цибрити**, а не ****исцибрити** због *цибрин* и *циброња*). При оваквом избору одредница остаје могућност извесних понављања, особито код фонетски варијантних речи (уп. **бабушка** поред *бобошка*, *бубушка*, *бробошка* и сл., **бигар** поред *багра*, **јандруга** поред *андрога* и сл., **хлев** поред *лев*, Влашићи поред *ласѣожари* и сл.). Да би се то у највећој мери избегло, а да се тиме употребна вредност речника не смањи, прибегава се упућивању једне речи на другу помоћу „празних“ одредница. Како ће и поред тога у ЕРСЈ ући знатан број српскохрватских лексема које неће бити унете азбучним редом ни као „пуне“ ни као „празне“ одреднице, за завршни том предвиђа се израда индекса, који ће будућим корисницима олакшати сналажење.

2.2. Одредница ЕРСЈ састоји се из три дела. У првом се дају сх. облици речи, у другом кратко изриче етимолошки суд, а трећи је резервисан за етимолошку дискусију.¹

2.2.1. Први део почиње насловом одреднице, за који се узима савремени књижевни облик речи, ако постоји. Уколико је реч застарела — изашла из живе употребе — пред њу се ставља крстић (†**бага**³, †**Быт**, †**татити**, †**Туђкрај**). Предметнута звездаца означава да је облик у којем је

¹ В. М. Бјелетић, Ј. Влајић-Поповић, А. Лома, Нивои етимолошке анализе и сегментација одреднице у ЕРСЈ, *ЗбМСФЛ* XL/1, 1997, 9 20.

насловна реч дата реконструисан: нпр. номинатив застареле именице потврђене само у косом падежу, инфинитив глагола потврђеног само у говорима који су изгубили категорију инфинитива. Од двеју варијаната српскохрватског књижевног језика предност се даје екавској, али се одредница може насловити и јекавским или икавским обликом, у случају да није потврђена у екавском. Ако се носећа реч одреднице не употребљава у књижевном језику, за наслов се узима њен дијалекатски облик, а ако таквих има више — онај, који стоји најближе књижевном језику (нпр. **врах**, а не *вра*). Нагласак се у наслову одреднице не ставља, већ се код различито наглашених хомонима разлика успоставља бројем у експоненту, нпр. **јарина**¹ и **јарина**², а не **јарина** и **јарина**. За насловом следе савремени облици речи у разним говорима, наведени по редоследу који омогућује максималну прегледност с обзиром на њихове фонетске и творбене карактеристике; у недостатку таквих критерија, потврде се ређају географски по дијалектима, идући од југоистока ка северозападу (специфичан ареал појединих лексема посебно је назначен у трећем делу). — На крају првог дела одреднице долази податак о најранијем помену насловне речи. Код речи чији се облик у току њиховог кроз писане изворе проследивог живота није мењао, тај податак своди се на назнаку времена од када се јављају; код оних које су у прошлости имале другачији облик — или облике — који доприносе установљењу њихове етимологије, такве потврде се и наводе (нпр. за глагол **жвакати** само се констатује да је — у том облику — потврђен од XVIII века без навођења потврде, док се s.v. **лати** исцрпно наводе стерп. помени који садрже глас *x*, и то са својим контекстом, због двосмислености значења). — И код савремених и код историјских потврда, ауторски колектив узима себи право да поједностави ортографију појединих записа и да сам формулише дефиниције значења. Сумња у аутентичност облика и нагласака датих у изворима — вештачки (ј)екавизми, облици са реституисаним *x*, инфинитиви, пренесени нагласци, озвучени полугласи и друге лексикографске хиперкорекције — назначаваче се знаком питања, нарочито тамо где је то релевантно за етимологију речи; у неким случајевима се и реконструира изворна дијалекатска форма. Где постоје недоумице око тачног значења, може бити дат и шири контекст записа. Поред основног облика речи, дају се и њене флективне форме: за именицу поред номинатива генитив и/ли неки други падеж, за глагол поред инфинитива прво лице презента итд. На изворе се упућује у загради иза сваког податка (или групе податка) скраћеницама разрешеним у списку литературе испред којих се назначаваче место.

2.2.2. Други део — Најпре се даје сажет суд о пореклу речи, позитиван: *прасловенска реч*, *(пра)словенски дијалектизам*, *јужнословенска иновација*, *позајмљеница из италијанског, грчког јорекла*, *(балкански) шурцизам* и сл., делиберативан: *вероватно словенска реч* и сл., или негативан: *нејасног јорекла* и сл., а онда код прасловенских речи следе паралеле из других словенских језика и дијалеката (старословенски, маке-

донски, бугарски, словеначки, словачки, чешки, горњолужички, доњолужички, пољски, кашупски, полапски, руски, украјински, белоруски). На крају долази на основу наведених паралела реконструисан изворни облик речи, прасловенски, евентуално и праиндоевропски, означен звездицом. Код позајмљеница редослед је обрнут: прво се наводи њихов (потврђен) изворни облик (латински, грчки, турски итд.), а затим евентуалне паралеле у другим језицима, балканским (македонски, бугарски, румунски, албански, грчки) или другим. Од извора из којих су паралеле црпене наводе се само они нестандардни, а ортографија се по могућству прилагођава важећим нормама.

2.2.3. Трећи део одреднице почиње, по правилу, референцом / референцама за други део. То је минимални садржај трећег дела, код речи са јасном и неспорном етимологијом (**мерати**). Код оних других — којих је већина — следи детаљније образложење датог етимолошког суда и додатна објашњења у вези са њим, указује се на алтернативне предлоге и/ли могућности тумачења по редоследу њихове вероватности, укључујући и очито промашене и неприхватљиве етимологије, које се помињу на последњем месту, али само ако имају научну релеванцију. Евентуално се ту могу саопштити неки на овај или онај начин занимљиви подаци који нису у вези са непосредном етимологијом речи (присуство словенске речи као позајмљенице у другим језицима, повратна позајмица словенске речи која постоји и у изворном облику, крајње порекло стране речи итд.). Референце су у облику заградама, а састоје се од пуног презимена аутора (евентуално и првог слова имена, ради разликовања аутора са истим презименом), године издања и стране (односно, уз посебну назнаку, броја или параграфа). Једнако се третирају засебне публикације и чланци у часописима или зборницима (нема директног упућивања на часопис или зборник, већ се до њега долази преко имена аутора у приложеном списку литературе). Ако се наводи више библиографских јединица истога аутора објављених исте године, разлика се успоставља помоћу слова абецедне која се редом придодају години. Ако је у питању дело у више томова који су се појављивали с временским размаком (што је случај са већином етимолошких речника), годину издања у референци замењује број тома. Књиге са више аутора наводе се под својим скраћеним насловом. — На крају трећег дела по потреби се упућује на друге одреднице ЕРСЈ (ако то већ није учињено у самом тексту). Нарочитим масним слогом означава се да је наведена реч обрађена у ЕРСЈ као засебна одредница; оне које нису ушле у Пробну свеску стављене су у угласте заграде.

3.1. Основни лексички фонд српскохрватског језика словенског је порекла и пројектује се на прасловенску раван. То значи да највећи део одредница представљају српскохрватски рефлекс прасловенских лексема. Околност што упоредо са покретањем ЕРСЈ излазе два речника којима је циљ реконструкција прасловенског лексичког фонда, московски и

краковски (ЭССЯ и SP), олакшава обраду словенских речи у планираном речнику, омогућујући да се у знатном броју случајева упућивањем на један или оба прасловенска речника замени подробно навођење извора из којих су црпене словенске паралеле српскохрватске речи и опширније излагање досадашње етимолошке дискусије. Заузврат, ЕРСЈ има амбицију да да што већи допринос реконструкцији прасловенске лексике, пре свега на основу до сада непознате или незапажене српскохрватске грађе која омогућава да се потврди или установи прајезичка старина појединих речи и да се повуку нове прасловенске дијалекатске изоглосе (**алити / халити / халав, бамбух, боблија, Влашићи, врах, жамља, замуж, звоно, косма, луки, нестера, Обеда, оловина, оскрт, очага, *прети, пруд, Сићево, смуг, *туг**). Као што се прасловенски језик-реконструкт не може посматрати као монолитна целина, тако се и у етимолошком разматрању словенске лексике српскохрватског језика не сме губити из вида његова ареална и дијалекатска рашчлањеност. ЕРСЈ настоји да што прецизније установи ареал сваке лексеме и да на тај начин пружи што солиднију подлогу за расветљавање историјских односа међу јужнословенским дијалектима и њихових даљих веза на општесловенском плану.²

3.1.1. Компаративним путем се у основним цртама доста поуздано реконструише и један језички ниво дубљи од прасловенског — праиндоевропски. Индо европска етимологија словенског језгра српскохрватске лексике установљава се преко прасловенске равни, тако да ЕРСЈ нема потребу за спуштањем до праиндоевропских дубина код оних речи које су са тог аспекта на задовољавајући начин продискутоване у актуелним прасловенским речницима. Стога реконструкција у ЕРСЈ по правилу остаје на прасловенском облику лексеме, не упуштајући се у њене даље индоевропске везе (**веташ, ветшати**). Једино када је реч као таква — а не само њен корен — у прасловенском наслеђена из праиндоевропског, наводе се њени рефлексии у разним индоевропским језицима и из њих изведен индоевропски праоблик (**ветах** < ие. **uetusos*). Тиме се удовољава основном постулату савременог етимолошког речника, чији је предмет историја и праисторија речи, а избегавају се неизвесности „коренске етимологије“. Ауторски колектив ЕРСЈ ипак се не одриче права да, у границама својих могућности, предлаже поједина нова решења на дубљем, индоевропском плану у случајевима када оцени да може допринети исправнијем тумачењу појединих лексема и творбених категорија (**бабушка, драван, мега, Обеда** и др.).

3.2. Позајмљенице из других језика улазе у ЕРСЈ по три критерија: старине, распрострањености и етимолошке занимљивости. По првом критерију у речник могу бити укључене све позајмљенице осим сасвим рецентних (варваризми, интернационализми, научни, технички и

² Уп. М. Вјелетић, *Praslovenska leksika u Etimološkom rečniku srpskohrvatskog jezika, Prasłowiańszczyzna i jej rozpad* (у штампи).

стручни термини страног порекла). У недостатку документације, о старини позајмице просуђује се на основу степена фонетске и морфолошке адаптираности речи у српскохрватском језику, њене семантичке осамостаљености у односу на алоглотски предложак и њене продуктивности. У погледу ареала, у обзир долазе и речи страног порекла са уским подручјем распрострањености, осим ако нису ограничене на билингвалне средине где је прилив туђица у српскохрватски далеко интензивнији него у нормалном контакту два суседна језика. У граничним случајевима одлучује критериј занимљивости — чисто етимолошке (речи са спорном етимологијом, било да су раније неисправно или да уопште нису објашњене) или културноисторијске (повратне позајмљенице, позајмљенице са неочекиваним ареалом). Примена „лексемног“ принципа на позајмљенице подразумева да се раздвајају чак и формално подударни рефлексивне исте стране речи ако се нађе да је она у српскохрватски ушла на разним местима, у разна времена и са различитим значењима (**бага**¹ и **бага**²). Осим у изузетним случајевима, даје се само непосредни етимон позајмљенице, а за његово даље порекло упућује се на одговарајућу етимолошку литературу.³

4.1. Актуелна етимолошка истраживања показала су да је одређеним лексичким сегментима пре место у специјализованим студијама него у етимолошким речницима. Ово се првенствено односи на различите терминологије као што су ботаничка, зоолошка, занатска и др., на фолклорне креације настале замагљивањем првобитног значења и на лексику из тајних језика. Речи из свих ових домена карактеришу сразмерно велика фонетска варијантност и често несигурна веза са реалијама на које се одnose. Због тога ће се оваква термиолошка лексика у ЕРСЈ уносити рестриктивно (**јандруга**, **биж**, **виш**). Фолклорна лексика биће дата у оквиру одредница са поузданим семантичким садржајем и у свом фолклорном контексту (**домадар**). Лексика тајних језика забележених на српскохрватском терену посматра се као интегрални део балканскословенских тајних језика: има се у виду исти етимолошки садржај, без обзира на различиту морфосинтактичку употребу (која варира у зависности од конкретне дијалекатске основе). У првом делу одреднице спецификује се тајни језик, а затим, поред српскохрватских, следе све расположиве балканскословенске потврде из датог тајног језика (**марати**, **мерати**, **жвања**).

4.2. При изради етимолошког речника намеће се, као незаобилазан, и проблем третмана експресивне лексике, будући да она квантитативно представља значајан део укупног лексичког фонда. Појам „експресивни“ овде се односи на експресивну деривацију, тј. на сва она фонетска и творбена средства којима се мења основни лик речи да би јој се значење интензивирало и/ли померило од дескриптивног ка афективном.

³ За методологију етимолошке обраде турцизама в. С. Петровић, Турцизми у Етимолошком речнику српскохрватског језика, *ЗбМСФЛ* XL/1, 1997, 117–124.

Пошто етимолошки речник није речник–тезаурус, он не може садржавати све експресивне речи српскохрватског језика. Његов циљ је да предочи основне моделе експресивних лексема на одабраним примерима, тј. да покаже која су средства експресивизације карактеристична за српскохрватски језик, која су најфреквентнија, код којих врста речи се најчешће јављају: редупликација (**бабушка**), назализација (**бамбух**), префиксација (**чалабрцнути**), суфиксација (*шајборићи* од †**татити**), ономатопејске алтернације сугласника (**Лаоле**, **глагорац**, **кракорити**), варирање звучности (**домадар**), експресивно укрштање (**боблија**). При избору оних експресивних речи које у речнику добијају статус самосталне одреднице важе углавном иста мерила као и за „нормалну“ (немаркирану) лексику — бирају се речи које су ушле у књижевни језик или су честе у колоквијалној употреби, речи за које се може претпоставити релативна старина (**жвањ(к)ати**), или такве на којима се препознају ретки и/ли архаични модели образовања (**чалабрцнути**).

4.3. У ЕРСЈ улази одабран ономастички материјал: антропоними, топоними и друге индивидуалне ознаке писане великим словом, нпр. митолошка имена као **Влашићи**, **Дабог**, било под другим (апелативним) одредницама, било у виду самосталних одредница. Самостално се обрађују она имена која немају непосредне филијације у осталој српскохрватској лексици, под условом да су у одређеној мери занимљива за историју језика, или да су довољно позната да би њихово порекло побуђивало радозна лост просечног читаоца (уосталом, оба ова критерија најчешће иду заједно). Изузимају се етимолошки нејасне и слабо посведочене формације уско локалног значаја: тамни микропоними, рецентни антропоними и сл. Само по изузетку уврштају се и понеко име недовољно документовано у писаним изворима, кад се процени да је начелни ризик који са собом носи етимологизирање таквог материјала у конкретном случају мањи од вредности евентуалног налаза (**Миџор**). Такав избор требало би да речник обогати, а да га не преоптерети. Супстратни хидроними и топоними, с обзиром на своју велику вредност раних историјских и језичких сведочанстава, захваћени су исцрпно, укључујући и оне који су забележени у прошлости а данас се више не користе (**Ибар**, **Рашко поље**, †**Быт**). При том је тежиште на извођењу српскохрватског облика из — потврђеног или са довољно вероватноће претпостављеног — предсловенског предлошка, а не на решавању (илирске, трачке, келтске итд.) етимологије самог античког имена. При уношењу инојезичних имена која су у српскохрватски језик ушла позније, из адстрата, селекција ће већ бити строга, вођена истим оним мерилима која важе за регионалне позајмљенице. И из те категорије ће ипак бити унето све што је довољно старо или на било који други начин интересантно. Што се тиче словенских имена, најдрагоценија за етимолошку науку су она у којима се поуздано или бар вероватно да препознати нека прасловенска лексема која се иначе у српскохрватском језику није сачувала, и таквима се посвећују посебне одреднице (**Гружа**, **Лаоле**, **Лико-**

дра, Обеда, Сићево, Ћетољуби). Она друга, која имају ослонац у живом језику, селективно се наводе под одговарајућим апелативима, као илустрација њихове ономастичке употребе и/ли географске распрострањености (*Грезна* под **грезан**, *Луки вир* под **луки**, *Тугомир* под ***туг**). У не тако ретким случајевима када та апелативна веза, према увиду етимолога, додуше, постоји, али је просечан читалац са својим језичким осећањем не може бити свестан, одлука да ли ће име бити дато самостално или само поменуто под основном речи доноси се на основу процене његовог историјско-географског значаја (**Гуча** засебно, а не под [гудац], али *Прељина* под ***прети**, *Бевчина* под **девка**). Топоними антропонимског постања сврставају се под лична имена од којих су изведени, ако су она посведочена на српскохрватском терену (*Негина* под **Негна**, али ојконим **Ћетољуби** носи лему јер ЛИ **Cětol'ubi* није потврђено). За сложене антропониме и топониме важи оно што и за остале сложенице: спој двеју лексема третира се као трећа, независна реч и стога у речнику стиче своју аутономност, тако да **Тућкрај**, **Ликодра** иду као засебне одреднице, а не под [тућ] или [крај], односно [лико] или [драти]. Исти статус имену **Негна** даје његов вероватни предложак **Ne-gněvu*.

5.1. Питањима творбе речи — српскохрватске, прасловенске, па и праиндоевропске — као једном од најважнијих критерија за преиспитивање постојећих и постављање нових етимологија, биће у ЕРСЈ посвећена одговарајућа пажња. Сумарна, и лаику јасна констатација етимолошке везе разматране лексеме са неком другом речи, дата у средишњем делу одреднице, бива по потреби у њеном завршном делу детаљно размотрана са творбеног гледишта. Полазећи од претпоставке да је прасловенски у својој раној, на индоевропски прајезик непосредније наслоњеној фази, био језик са функционално разграниченијом употребом суфикаса и већом склоношћу ка композицији, настоји се на етимолошком разликовању хомонимних образовања, међусобно укрштених на српскохрватској, или још на позној прасловенској равни (суф. *-ina* : лит. *-iena* или *-yna*; суф. *-(b)jъ* : гр. *-ιος* или *-ε(ι)ος*, уп. s.vv. **јарина¹** и **јарина²**, **мишји**). Такође се указује на могућност да се поједине „суфиксалне изведенице“ убедљивије објасне као архаичне сложенице (**јагњед**, **просо**, **рукав**, псл. **syktъ* s.v. **Сићево**).

5.1.1. Усредсређен на речи (а не на коренове), ЕРСЈ се прикључује оним савременим истраживачким усмерењима која теже да етимологију, где год је то могуће, протегну даље од појединачне лексеме, ка реконструкцији фрагмената прајезичког текста, прасловенског и/ли праиндоевропског, будући да компаративно-историјска истраживања лексемских веза могу не мало допринети бољем етимолошком тумачењу појединих речи (нарочито сложеница) и њихових семантичких развоја (**Дабог**, **древан**, **јагњед**, **просо**).

5.2. Пробна свеска ЕРСЈ и сам будући речник пишу се са чврстим уверењем да је семантика од изузетног значаја за извођење ваљаних етимолошких закључака. Стога праћење семантичког развоја, уважавање већ примећених семантичких законитости, а понекад и указивање на неке помаке значења који досад нису описани у етимолошкој литератури чини једну од окосница етимолошке аргументације у ЕРСЈ. Чим се задовољи минимум формалних услова, односно кад не постоје озбиљне формалне препреке одређеном тумачењу, семантика може постати одлучујући фактор у стварању етимолошког суда. Иако се извесна предност даје домаћим се мантичким паралелама (**бабушка** < *бухнуџи* : *џуџа* < *џуџиџи*), равноправно се користе примери једнаког или веома сличног развоја значења у свим словенским језицима и дијалектима (тако се за евентуалну везу **чесмина** са *чесаџи* пореди однос рус. *дуб* : *дубить*). Као додатна аргументација некад могу послужити и аналогije из даљих, несловенских језика (нпр. за **негве** : *нога* лат. *pedica* : *pes, pedis* и гр. *πέδη* : *πόδος, πόδος*). Дугачки низови семантичког гранања и еволуирања не наводе се у целини, већ само у фрагментима који пружају потребне паралеле, а за остатак упућује се на литературу из које су преузети, док постојање већ објављених чланака који садрже довољно исцрпну семантичку аргументацију омогућује да се упућивањем на њих она у одредници сведе на минимум (нпр. **звон²**, **древан**). Већ поменути недостатак добрих историјских речника српскохрватског језика одражава се, нужно, и на праћење семантичке еволуције појединих речи током времена, тако да се закључци ЕРСЈ у том погледу често заснивају на компарацији, а не на документацији.

6. При избору одредница за Пробну свеску укрстиле су се две жеље: да се пружи што репрезентативнији исечак из будућег речника, и да се на што убедљивији начин предочи сврсисходност самог подухвата, тј. потреба да се речник пише и способност ауторског тима да се суочи са тим задатком. Из овог другог разлога биране су претежно речи којих код Скока нема, или нису етимолошки решене, а такође такве, за које се Скокова етимологија учинила превазиђеном, било у доцнијој литератури, било решењима самих аутора ЕРСЈ која се по први пут овде износе. При том се настојало да буду репрезентовани сви важнији аутори и радови на пољу српскохрватске етимологије у последњих пола века, и да се тиме пружи слика о развоју ове дисциплине након Скока. Удовољење овим критеријима имало је и своју цену: Пробна свеска садржи сразмерно мање речи из основног лексичког фонда, а сразмерно више дијалектизама, архаизама и ономастике него што ће их бити у самом речнику. У сваком другом погледу, настојало се да се да пресек кроз све слојеве језика тиме што су заступљене разне врсте речи (именице, глаголи, придеви, предлози...) и речи различитог порекла: општесловенске, прасловенски дијалектизми, рани латинизми, познији романизми и германизми, турцизми итд. За разлику од будућег Речника, који се намењује како стручњацима, тако и образованим лаицима, циљна група Пробне

свеске су они први, већ самим тим што добар део речи у насловима њених одредница просечан зналац српскохрватског језика нема у свом језичком фонду. Колектив ЕРСЈ се нада да ће Пробна свеска у надокнаду за смањену репрезентативност језичког исечка бити тим привлачније штиво за специјалисте у области етимологије, а да им при том презентирање до сада необрађеног материјала и нови етимолошки предлози неће сметати да обрате пажњу и на оно што треба да буде главни предмет критичког суда: опште методолошке поставке и техничка решења примењени у изради конкретних одредница. Колектив ЕРСЈ је, ипак, свестан чињенице да оцењивачима концепције будућег речника може сметати то што у Пробној свесци нема више „рутинских“ одредница, тј. обичних и већ етимолошки решених речи. Донекле оправдан, тај приговор може се ублажити проценом аутора да број таквих речи и није толико велики како се на први поглед може чинити, тако да израда будућег речника никако неће бити ствар рутине и просте компилације. С обзиром на креативан приступ изради одредница ЕРСЈ, оне носе потписе својих састављача, али одговорност за сваку од њих носи цео колектив, који их на заједничким састанцима просуђује и међусобно усклађује. Друга димензија речника која у Пробној свесци налази само делимичан одраз јесте међусобна повезаност појединих одредница, тј. односи филијације међу појединим обрађеним лексемама које се самостално тумаче сходно усвојеном лексемном принципу (2). Ти односи су у неколико случајева илустровани мање-више комплетном презентацијом етимолошког гнезда чији су (готово) сви чланови обрађени (**вет**ах, **вет**аш, **вет**шати, **вех**нути; **жв**ати, **жв**акати, **жв**атати, **жв**ањати; **ал**ити, **хал**ав, **хал**ити; **тат**, **тат**ити), а чешће приказом по две или више сродних или проблематски повезаних лексема (**бага**¹ : **бага**² : †**бага**³ : **багир** : **баг**ља; **кос**ма : **чес**мина; **в**еда : **не**веда : **бог**вес; **виг**лед : **в**ихода; **дриск**ати : **дри**цати; **б**иж : **ви**ш; **г**ела : **д**ела : **е**ла; **ф**лема : **хл**емутати; **мар**ати : **мер**ати; **да**жд : **ки**ша и др.). Најчешће се, међутим, пун опсег гнезда предочава упућивањем на будуће одреднице ЕРСЈ (које су махом већ урађене, али из разлога економичности нису могле бити уврћене у Пробну свеску).

6.1. Упркос тежњи ка што језгровитијим формулацијама, дискусија у трећем делу појединих одредница сразмерно је опширна, тако да њихов просечан обим донекле превазилази оквире уобичајене у досадашњој етимолошкој пракси. Разлог томе је недостатак референтне литературе, синтеза и монографија на које би се могло упућивати за општије појаве и проблеме везане за српскохрватску етимологију и лексикографију, што је ауторе често приморавало да на ту проблематику указују и разматрају је поводом појединих речи. На првом месту недостаје једна модерна и довољно обухватна историја српскохрватског језика; пожељне би биле и монографске студије које би се, пре свега са дијахроног становишта, бавиле кључним питањима творбе и семантике (студије о историјском развиту појединих суфикаса, појединих сегмената лексике, укључујући ономастику, појединих семантичких категорија). Аутори ЕРСЈ, осим рада на

самом речнику, стављају себи у задатак, свако у складу са властитим компетенцијама и интересовањима, писање једног броја оваквих студија; неке су у фази израде, а неке су се већ појавиле (Sikimić 1996). Тиме би ЕРСЈ добио потребне спољашње ослоње који би га растеретили преопширних дискусија под појединим речима. Подробнији осврти у Пробној свесци имају за циљ да научној публици укажу, у оквиру појединих одредница, бар на део тих општијих проблема, у нади да ће и дискусија поводом Пробне свеске на тај начин бити усмерена од појединачног и илустративног ка општијем и суштинском.

7. Излазећи са овом Пробном свеском пред суд стручне јавности, колектив ЕРСЈ очекује пре свега конструктивну критику, од какве се сам није устезао на страницама Пробне свеске поводом конкретних етимолошких решења других аутора. Надамо се да ће такви критички осврти бити подстицајни за даљи рад на ЕРСЈ и помоћи да се концепција будућег речника у понечем поправи до изласка његове прве свеске.

Марта Бјелетић (М. Б.)
Јасна Влајић-Поповић (Ј. В.-П.)
Павле Ивић (П. И.)
Александар Лома (А. Л.)
Снежана Петровић (С. П.)
Биљана Сикимић (Б. С.)

STARTING A NEW ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF SERBO-CROATIAN

0. Serbo-Croatian etymological science can be credited with a significant tradition but it cannot boast of continuity. In Belgrade it was studied by linguists of different profiles: Henrik Barić, Milan Budimir, Ivan Popović, Velimir Mihajlović et al. within their broader fields of interest. In Zagreb the great work of Petar Skok arose from a solid foundation decades in the building, but it never lived to serve as a basis for any significant superstructure. Skok's three-volume *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, published in 1971-1974, fifteen years after its author's death, remains until this day the single relevant etymological handbook of the Serbo-Croatian language. Being a romanist and a balkanologist by original vocation, but also very well grounded in Slavistics, Skok left behind a dictionary which in terms of its range (over 10,000 entries), abundance of material (not only indigenous, but also lexicon from neighbouring languages), as well as numerous good solutions undoubtedly numbers among the world's capital works of etymological lexicography. Unfortunately, it has remained incomplete and in many respects outdated, not only because it lacks considerable dialectal and lexicographic material that has been published in the course of the last half century, but also due to its basic concepts; and last but not least, it is not practical for use and not easily available for the potential user. The single-volume *Hrvatski etimološki rječnik* published in 1993 in Zagreb by Alemko Gluhak with its 1,800 entries does not resolve these shortcomings; it presents an abridged and popular version of Skok's dictionary, only limited to the basic word fund. Several monographs authored by domestic and foreign linguists, dealing with certain terminological segments of the Serbo-Croatian lexicon (ichthyonyms, ornithonyms, paroemiology) and with Serbo-Croatian loans from certain languages: Turkish, Greek, German and Hungarian (Škaljić, Knežević; Vasmer 1944; Striedter-Temps 1958, Schneeweis 1960; Hadrovics 1985) fill in only certain peripheral aspects of the gaps in the material and its treatment that render Skok's monumental work outdated in modern Slavic etymology. In the course of the last half century the lexicographic material has been immensely enlarged, while the number of individual articles dealing with etymology has be-

come virtually limitless. In many Slavistic centres (Prague, Sophia, Ljubljana, Krakow, Warsaw, Kiev, Minsk) work is in progress on projects of etymological dictionaries for individual Slavic languages and dialects (Church Slavonic, Bulgarian, Slovenian, Polish, Kashubian, Ukraine, Belorussian), most of them in advanced stages of completion (the Lusatian etymological dictionary by Schuster-Šewc being already finished). Simultaneously with these national endeavours two capital enterprises in the reconstruction of the Proto-Slavic lexicon are in progress – the Moscow dictionary, and another one in Krakow. In accordance with contemporary trends in linguistic, work on regional etymological dictionaries has also been undertaken: relevant for Serbo-Croatian etymology is the project for a Carpathian etymological dictionary started in Moscow. The development of Slavic etymology during the last few decades opens new prospects for the Serbo-Croatian etymology, posing, at the same time, great challenges. Also fitting into these modern trends is the beginning of the project for a new etymological dictionary of the Serbo-Croatian language *Etimološki rečnik srpskohrvatskog jezika* (ERSJ). Following the initiative of academician Pavle Ivić under the auspices of the Serbian Academy of Sciences and Arts the Etymological Department of the Institute for the Serbo-Croatian Language was founded in 1983. Work on the project commenced from the very beginning, priority given to gathering and educating a team of specialists of different profiles that would represent the core of the Belgrade etymological school¹. The purpose of this Pilot Issue is to present the principles of the dictionary as formulated in a co-authored introduction and illustrated by 135 individually written lemmas.

1. The specification *Serbo-Croatian* in the title of the dictionary conforms with the diachronic approach immanent to etymological science, so it should be understood conditionally and historically: it disregards contemporary divisions based on different national feelings. It takes as its point of departure the fact that the language of the Serbs, Croats and other nations using it is originally and basically one language and that the composite term adopted here has been long established in domestic and world linguistics too. This does not question the legitimacy of the practice that outside science proper – in everyday speech, in official use, in literature – this language should be given different names depending on the nationality of its speakers. Another approach – which would divide the Serbo-Croatian lexicon into Serbian and Croatian – would encounter great difficulties, while yielding only meagre and problematic results. This applies in the first place to the impossibility of associating positively certain dialectal types in given *époques* with one or the other ethnicity, as well as the general uncertainty of any judgment about the exclusively Serbian or Croatian character of individual lexemes.

¹ For their selected bibliography cf. M. Бјелетић, *Изабрана библиографија радова сарадника Етимолошког одсека Института за српски језик, Славистика I*, Београд 1997, 187–191.

1.1. Along with the basic lexicon, the ERSJ incorporates available dialectal material from all Serbo-Croatian vernaculars, the object of excerption being not only lexicographic and dialectological sources, but also other, especially ethnographic ones. Stress is placed on the Štokavian dialect which furnishes the basis of the literary language of the Serbs and Croats, but also taken into account are the Čakavian and Kajkavian dialects. Excerpted from the dialects are all regionalisms of wider etymological interest: Slavic archaisms, older and etymologically interesting loan-words. An exhaustive discussion of dialectisms that can be explained in a narrow regional context and on a shallow chronological level – be they Slavic or alloglottal in origin (e.g. Italianisms in the coastal speeches, Turcisms in many regions, Germanisms in the North) – principally remains outside the scope of the ERSJ. Also omitted is all the material that naturally belongs to dictionaries of foreign words and to terminological dictionaries, as well as transparent neologisms, occasionalisms and the like. Thus conceived, the ERSJ is intended as the fundamental handbook of Serbo-Croatian etymology, making a certain contribution to Slavistics in the first place, but also to Balkanology, Indoeuropeistics and other disciplines.

1.2. Etymological study of a word cannot be separated from its history as traced through texts to its earliest attestations. This means that an etymological dictionary should be grounded on a solid historical dictionary of a given language. In our case that condition is only partly met by the *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* and by Daničić's *Rječnik književnih starina srpskih* since these two dictionaries do not completely exhaust historical records. They also contain many Church Slavonic words as well as purely literary creations which never found their way into the spoken language. The authors of the ERSJ will attempt to make up for this shortcoming by drawing upon linguistic works dealing with certain older sources, and only exceptionally will material be taken directly from those sources; covering them thoroughly would surpass both the nature and possibilities of an enterprise with an etymological and not a historical-etymological dictionary as its goal.

2. There are two principal approaches in structuring lemmas as units of an etymological dictionary: segmentation according to etymological nests – the nest principle (e.g. Skok's dictionary, ECVY) or according to individual words – the lexematic principle (e.g. БЕР, ЭСБМ). The advantage of etymological dictionaries of the latter type, the structure of which resembles that of ordinary single-language dictionaries, lies in the fact that it provides easier access for the user seeking a certain word, while the former, nest organized dictionaries are better at presenting etymological connections within a given language. Adopted in the ERSJ is a compromise of both principles, with a preference for the lexematic. Abandoned is the idea of maximal nests, like those found in Skok's dictionary that often comprise all the words in Serbo-Croatian derived from a Proto-Slavic root, or, in the case of loan-words,

the very different phonetical, semantical and regional reflexes of a foreign word. On the other hand, the ERSJ generally assigns separate lemmas to all words that have an independent status. Judged as such are particularly lexemes with direct origin beyond the level of the Serbo-Croatian language, be they traceable to a Proto-Slavic prototype, or to a reflex of a foreign word, as well as such Serbo-Croatian derivatives which have become formally so distant or semantically independent from the basic word that their filiation evades the language intuition, e.g. the verb **вехнути** from the adjective **вехта**. Similarly, not all Serbo-Croatian reflexes of an alloglottic original are contained in the same lemma if chronology, semantics and regional distribution indicate that they are actually independent loans (e.g. two entries **бага**¹ and **бага**² from Turk. *baga*; **ундуруља** and **унтурија** < Lat. *unctura*, **скара** and **шкар** < Gk. *ἔσχαρα*). Separated, of course, are the homonyms of all kinds (e.g. **јарина**¹, i.e. *јарина* crop sown in spring from **јарина**² i.e. *јарина* wool; **звон**² *звџно* fish vertebra from **звон**¹ *звџно* campana). However, the lexematic principle is not applied all the way in order to avoid extremes. To begin with, the dialectal reflexes of the same word are not separated (e.g. *глагорац* is placed under **глаголац**, while in БЕР respective Bulg. forms are treated separately). Transparent derivatives of all sorts especially secondary formations (included by exception only) are classified under the basic word. When it comes to old, but transparent derivatives, the approach remains flexible. The adjective **мишји** is separated as an ancient, perhaps Proto Indo-European formation from the noun [**миш**], although it is obvious to a layman that it is derived from that noun. On the other hand, *рукавица*, although a common Slavic word, does not have a lemma of its own, but it is discussed under **рукав**; the verb *дулити*, in spite of its west- and eastslavic parallels under **дули**, etc. While opting for one or the other solution, apart from principal factors, account was also taken of the textual transparency of the lemma. In other words, the lexematic principle was modified in the ERSJ by allowing minimal etymological nests.

2.1. Lexical entries may also be reconstructions, e.g. the infinitive ***прети** from the forms *исџрел* and *џрелав*; the adjective ***туг** from the compound *деветџоџуг*, the adjective ***двојан** from nominal derivatives *двојанка*, *двојаница*, etc. The fact that formally and semantically transparent derivatives are selectively dealt with under the words they can be traced back to implies, for example, that a verb with a prefix may be an entry only if a simple form does not exist, or when the connection between them is completely blurred by semantic change (even then there is a preference for the simple form when there are non-prefixed derivatives, e.g. **-цибрити**, rather than ****исцибрити** because of *цибрин* and *циброња*). This selection of dictionary entries may lead to certain repetitions, especially in the case of phonetic variations of words (cf. **бабушка** alongside *бобошка*, *бубушка*, *бробошка*, etc., **бигар** alongside *багра*, **јандруга** alongside *андрога*, etc., **хлев** alongside *лев*, *Влашићи* alongside *ласџожари*, etc.). In order to avoid such redundancies,

without diminishing the usability of the dictionary, reference from one word to another may be made by empty entries. Since the ERSJ will contain a considerable number of Serbo-Croatian lexemes that will not be listed alphabetically either as full or empty entries, an index is planned for the final volume which will be an aid for future dictionary users.

2.2. The ERSJ lemma consists of three parts. The first lists the Serbo-Croatian forms of the word, the second briefly states the etymological origin, while the third is reserved for etymological comment².

2.2.1. The first part of the lemma begins with the dictionary entry, represented by the contemporary literary form of the word if one exists. If the word is obsolete it is preceded by a dagger (†**бага**³, †**Бѣт**, †**тати**, †**Туђкрај**). An asterisk in front of a word means that the entry form is a reconstruction, e.g. the nominative of an obsolete noun attested in oblique cases only; the infinitive of a verb attested solely in the vernaculars that have lost the category of the infinitive, etc. Among the two variants of the Serbo-Croatian language, the ekavian is favoured, but a lemma can also be titled by a jekavian (or ikavian) form if the word is not attested in ekavian. If the entry word is not in use in the literary language, the lemma is titled by its dialectal form, and if these are numerous, by the one that is closest to the literary language (e.g. **врах**, and not *вра*). Entries are not accented, so that homonyms whose accents do not coincide are differentiated by numbers in the position of exponents, for example **јарина**¹ and **јарина**², and not **јарина** and **јарина**. The title is followed by the contemporary forms of the word in various vernaculars, given in an order that provides maximum transparency with regard to their phonetic and formal characteristics; in the absence of such criteria, attestations are arranged geographically, i.e. according to dialectal criteria, starting from Southeast toward Northwest (the specific areal distribution of certain lexemes is specially noted in the third part of the lemma). At the end of the first part of the lemma come(s) the earliest attestation(s) of the word, or only an indication of its date in the case of words whose form underwent no changes during their (written) history. In the case of both contemporary and historical sources the authors take the liberty of simplifying the orthography of certain records and formulating semantic definitions. Doubt about the authenticity of forms and accents given in some sources: artificial (j)ekavisms, forms with restituted *h*, infinitives, retracted stress, voiced semivowels and other lexicographic hypercorrections is indicated by a question mark, especially when it is relevant for etymology; sometimes the original dialectal form is reconstructed. In the case of dilemma about the precise meaning, a wider context of the record may be given. Beside the basic form the word is given in its flective forms as well. Sources are indicated by abbreviations (inter-

² Cf. M. Бјелетић, J. Влајић-Поповић, A. Лома: Нивои етимолошке анализе и сегментација одреднице у ЕРСЈ, *ЗбМСФЛ* XL/1, 1997, pp. 9-20 (in print).

puted in the list of references) placed in parentheses after each datum (or a group of data), preceded by geographical location.

2.2.2. The second part of the lemma begins with a concise statement about the origin of the word: positive (*Proto-Slavic word, (Proto)Slavic dialectism, Southslavic innovation, loan-word from Italian, Greek in origin, (Balkan) Turcism*, etc.), deliberative (*probably a Slavic word*, etc.), or negative: (*of uncertain origin* and the like). In the case of Proto-Slavic words, it is followed by parallels from other Slavic languages and dialects (Church Slavic, Macedonian, Bulgarian, Slovenian, Slovak, Czech, Upper Lusatian, Lower Lusatian, Polish, Kashubian, Polabian, Russian, Ukraine, Belorussian). At the end comes the original form of the word, reconstructed on the Proto-Slavic (sometimes the Indo-European) level, marked by an asterisk. In the case of loan-words the order is different: first comes their (attested) original form (Latin, Greek, Turkish, etc.) and then parallels in other languages, primarily Balkan (Macedonian, Bulgarian, Rumanian, Albanian, Greek). The literature that these parallels are taken from is quoted only when it is not standard for the respective language, while the orthography, when possible, conforms to present norms.

2.2.3. The third part of the lemma regularly begins with a reference (or references) to the second part. That is the minimal content of the third part, when the word has a clear and indisputable etymology. Others and these prevail are followed by a detailed justification of the etymological attribution and additional relevant explanations, pointing to alternative solutions and/or possibilities of interpretation given in order of probability, including also obviously mistaken and unacceptable etymologies that are mentioned in the last place, but only if they have scientific relevance. Optionally interesting facts regarding the word, but not its etymology proper (the presence of a Slavic word as a loan in other languages; the reborrowing of a word that also exists in an original form; the ultimate origin of a foreign word, etc.) are mentioned.

3.1. The basic lexicon of the Serbo-Croatian language is Slavic in origin and has been projected onto the Proto-Slavic level, which implies the predomination of lemmas dealing with Serbo-Croatian reflexes of Proto-Slavic lexemes. The circumstance that simultaneously with starting the ERSJ, two other dictionaries aimed at reconstructing the Proto-Slavic lexical fund, in Moscow and Krakow (ЭССЯ and SP) are also being published, makes the work on the Slavic words in the planned dictionary easier. It means that in a great number of instances simple reference to one or both Proto-Slavic dictionaries can be a substitute for extensive quoting of sources of Slavic parallels and for a detailed description of earlier relevant etymological discussion. On the other hand, the ERSJ has an ambition to make the greatest possible contribution to the reconstruction of the Proto-Slavic lexicon, primarily based

on hitherto unknown or unnoticed SCr. material which allows the common Slavic character of certain words to be confirmed or established, and some new Proto-Slavic dialectal issoglosses to be drawn (**алити / халити, бамбух, боблија, Влашићи, врах, жамља, замуж, звоно, косма, луки, нестера, Обеда, оловина, оскрт, очага, *прети, пруд, Сићево, смуг, *туг**). Since Proto-Slavic, a language-reconstruct, cannot be viewed as a monolithic whole, its areal and dialectal ramification should be kept in mind in the etymological treatment of the Serbo-Croatian Slavic lexicon. The ERSJ is aimed at defining, as precisely as possible, the areal distribution of each lexeme, thus providing the most solid possible basis for illuminating the historical relations between the South-Slavic dialects, as well as their further connections in the common Slavic domain³.

3.1.1. Reconstruction in the ERSJ generally remains on the Proto-Slavic form of the word without going further into its Indo-European connections (**веташ, ветшати**). Solely in the case that the word as such and not only its root has been inherited by Proto-Slavic from Proto Indo-European, are its reflexes in various Indo-European languages listed, as well as its IE form reconstructed (**веташ** < IE **wetuos*). This meets the basic postulate of a modern etymological dictionary dealing with the history and prehistory of a word, while avoiding the uncertainties of root etymologies. The authors of the ERSJ, however, do not deny themselves the right to propose, within the realm of their capacities, new solutions on a deeper, Indo-European level whenever they consider that they may contribute to a better interpretation of certain lexemes and formations (**бабушка, древан, мега, Обеда**, etc.).

3.2. Loan-words from other languages enter the ERSJ under three criteria: antiquity, areal distribution and etymological curiosity. Respecting the first criterion the dictionary includes all loan-words except for quite recent ones (barbarisms, internationalisms, scientific, technical and professional terms of foreign origin). When documentation is missing, the antiquity of a loan is judged on the basis of the degree of its phonetical and morphological adaptation in Serbo-Croatian, its semantical independence from the alloglottal prototype and its productivity. As far as the geographical factor is concerned, foreign words with narrow areal distribution may be included, too, unless they are limited to bilingual communities where the influx of foreign words was more intensive than in normal contact between two languages. Decisive in line cases is the criterion of interest purely etymological (words with disputable etymology, whether erroneous or no previous interpretation) or cultural-historical interest (reborrowings, loan-words with unexpected location). Applying the lexematic principle to loan-words means that even formally coinciding reflexes of the same foreign word are separated if they have entered

³ M. Bjeletić, *Praslovenska leksika u Etimološkom rečniku srpskohrvatskog jezika, Prasłowiańszczyzna i jej rozpad* (in print).

Serbo-Croatian in different places, in different periods and with different meaning (**бара**¹ and **бара**²). Save for exceptional cases, only the immediate etymon of the loan-word is given, and for its deeper origin suggestions are offered about further etymological references⁴.

4.1. Current etymological studies have shown that certain lexical segments belong to specialised monographs rather than etymological dictionaries. This is primarily true of different terminologies (such as botanical, zoological, occupational, etc.), folklore creations resulting from the blurring of the original semantics and secret languages. Typical of all the words from these segments is their relatively high phonetical variability and often uncertain bonds with the realia they refer to. This is why this terminological lexicon will find its way into the ERSJ quite restrictively (**јандруга, биж, виш**). Folklore lexicon will be represented only through words with reliable semantics, which are viewed in their contexts (**домадар**). The lexicon of secret languages attested on the Serbo-Croatian terrain is observed as an integral part of Balkan Slavic secret languages: borne in mind is identical etymological content, regardless of different morphosyntactical use (which varies according to a particular dialectal basis). In the first part of the lemma the secret language is specified, and then SCr. attestations are followed by all available Balkan Slavic (**марати, мерати, жвања**).

4.2. A topic inevitably encountered in etymological lexicography is the problem of treating expressive words since they represent a quantitatively significant portion of the total lexicon. The notion expressive refers here to the expressive derivation, i.e. all the phonetical and formal means that alter the basic word in order to intensify and/or cause shift of meaning from descriptive toward affective. Since an etymological dictionary is not a thesaurus-type dictionary, it cannot include all the expressive words of Serbo-Croatian. Its goal is to show what means of expressivisation are typical of the Serbo-Croatian language, in what category of words they occur most often, which are the most frequent ones, e.g. reduplication (**бабушка**), nasalisation (**бамбух**), prefixation (**чалабрцнути**), suffixation (*шатиопити* from †**татити**), onomatopoeic alternation of consonants (**Лаоле, глагорац, кракорити**), voicing alternation (**домадар**), expressive contamination (**боблија**). In choosing expressive words to be granted individual lemmas the same criteria as those established for normal (unmarked) lexicon are applied: words that have entered the literary language or those frequent in colloquial use, words for which relative antiquity can be supposed (**жвањ(к)ати**) or in which rare and/or archaic models of formation can be recognised (**чалабрцнути**).

⁴ For the methodology of etymological treatment of Turcisms cf. С. Петровић, Турцизми у Етимолошком речнику српскохрватског језика, *ЗбМСФЛ* XL/1, 1997, pp. 117–124.

4.3. The ERSJ includes a selection of *onomastic* material: anthroponyms, toponyms, as well as mythological names (cf. **Влашићи, Дабог**). Treated individually are names that have no immediate filiation with the rest of the SCr. lexicon, provided they are of some interest for the history of the language, or simply intriguing. Excluded are etymologically dubious or poorly attested formations of narrow local significance: untransparent microtoponyms, recent anthroponyms and the like. Only exceptionally is a name insufficiently documented in written sources included in the dictionary, when it is felt that the principal risk that goes with the etymological interpretation of such material in a specific instance is less than the value of a potential find (**Миџор**). Such choices are intended to enrich the dictionary, rather than as something superfluous. Substratum (Pre-Slavic) hydronyms and toponyms, with respect to their great value as early historical and linguistic testimonies, are incorporated extensively, including those recorded in the past but out of use today (**Ибар, Рашко поље, †БѸт**). Stress is placed on deriving the Serbo-Croatian form from an attested or with sufficient probability supposed Pre-Slavic prototype, and not in solving (the Illyrian, Thracian, Celtic, etc.) etymology of the ancient name itself. In including alloglottic names that entered Serbo-Croatian later, from adstratum, the selection will have to be rigorous, guided by the same criteria as used for regional loan-words. Included into this category will be everything that is old enough or interesting in any other respect. As far as Slavic names are concerned, the most valuable for etymology and therefore granted individual lemmas are those that present a reliable, or at least highly probable, attestation of a lexeme otherwise not surviving in Serbo-Croatian (**Гружа, Лаоле, Ликодра, Обеда, Сићево, Ћетољуби**). Ones that are rooted in the living language are included selectively under respective appellatives, serving as illustrations of their onomastic use and/or areal distribution (*Грезна* under **грезан**, *Луки вир* s.v. **луки**, *Тугомир* under ***туг**). Frequently this appellative connection is seen by an etymologist, though an average reader with his linguistic feeling cannot be aware of it, so that the decision whether the name is to be an individual lemma or merely an example mentioned under a basic word depends on the evaluation of its historical-geographical importance (**Гуча** separately, and not under **гудац**, but *Прељина* s.v. ***прети**, *Бевчина* s.v. **девка**). Toponyms of anthroponymic origin appear under the personal names they are derived from, if these are attested on Serbo-Croatian soil (*Негнина* under **Негна**, but the place name **Ћетољуби** has a lemma of its own since the personal name **Сѣтол ѸвѸ* is not attested. Composite anthroponyms and toponyms are subject to the same criteria as other compound words: the union of two lexemes is understood as a third, independent word and therefore gains autonomy in the dictionary, so that **Туђкрај, Ликодра** go as separate lemmas and not under **Ѹтуђ** or **крај**, respectively **лико** or **драти**. The same status is given to the name **Негна** from its probable prototype **Ne-gnĕvъ*.

5.1. The problems of word formation Serbo-Croatian, Proto-Slavic and even Proto Indo-European as one of the most important criteria for examining existent and establishing new etymologies, will receive due attention. An overall statement about the etymological connections of a given lexeme with another word, aimed to satisfy even a layman, and placed in the central part of the lemma, whenever necessary receives a detailed discussion from the formal point of view in the final part of the lemma. Supposing that Proto-Slavic in an earlier phase of its development, when it was still closely linked with Proto-Indo-European, was a language with a functionally more diversified use of suffixes and a higher tendency for composite formations, there has been an attempt at etymological segregation of homonymous formations interconnected on the Serbo-Croatian or even late Proto-Slavic levels (suf. *-ina* : lit. *-iena* or *-yna*; suf. *-(b)jъ* : Gk. *-ιος* or *-ε(ι)ος*, cf. s.vv. **јарина**¹ and **јарина**², **мишји**). Note is also taken of the possibility that certain suffixal derivatives may be given more probable explanations as archaic compounds (**јагњед**, **просо**, **рукав**, PSI. **syktъ* s.v. **Сићево**).

5.1.1. Concentrating on words (and not on roots), the ERSJ joins contemporary trends of investigation that tend to use etymology, wherever possible, as a means to delve deeper than the individual lexeme, toward the reconstruction of fragments of the proto-language text, Proto-Slavic or Proto Indo-European, since comparative-historical study of lexical links can contribute a great deal to a better etymological interpretation of certain words (especially compounds) and their semantic development (**Дабог**, **древан**, **јагњед**, **просо**).

5.2. This Pilot Issue of the ERSJ as well as the future dictionary are being written with the strong conviction that semantics is extremely important in drawing valid etymological conclusions. Therefore, tracing semantic development, respecting already noted semantic regularities, sometimes noting certain semantic shifts hitherto not described in etymological references constitute one of the principal lines of etymological argumentation in the ERSJ. As soon as the minimum of formal conditions is satisfied, i.e. when there are no formal obstacles in the way of a certain interpretation, semantics can become a crucial factor in making an etymological attribution. Although there is a preference for local semantic parallels (**бабушка** < *бухнуџи* : *џуџа* < *џуџиџи*), use is made of examples of equal or very similar semantic development in all Slavic languages and dialects (the likely connection of SCr. **чесмина** with *чесати* is compared with the relation Russ. *дуб* : *дубить*). Additional argumentation can be provided by analogies from further, non-Slavic languages (e.g. for **негве** : *нога* Lat. *pedica* : *pes*, *pedis* and Gk. *πέδη* : *πούς*, *ποδός*). Long sequences of semantic ramification and evolution are not presented in extenso, but only in fragments providing necessary parallels, and cited for the rest are the references they were taken from, while already existing articles with exhaustive argumentation make it possible to refer to them and minimize se-

semantic argumentation within the lemmas (**звон^о**, **древан**). The already mentioned lack of historical dictionaries is necessarily reflected on tracing the semantic evolution of certain words in the course of time, therefore the conclusions in the ERSJ in that respect are often based on comparison, and not on documentation.

6. The choice of lemmas for the Pilot Issue was dictated by two wishes: to present the most representative possible segment of the future dictionary and to be as persuasive as possible in illustrating the usefulness of the enterprise itself, i.e. the need for such a dictionary as well as the authors capacity to cope with this assignment. It is for the latter reason that the choice of words for the Pilot Issue fell mostly on words that cannot be found in Skok's dictionary, or are not given an etymological solution, or those for which Skok's etymology has been superseded, either in later literature or in the works of the ERSJ authors themselves presented here for the first time. Care was taken to include all the prominent authors and works in the field of Serbo-Croatian etymology in the last half a century, giving thus an idea about the development of this discipline after Skok. Satisfying these demands had a certain price: the Pilot Issue features fairly few words from the basic lexicon stratum, with a relative predominance of dialectisms, archaisms and onomastics which will not be the structure of the future ERSJ itself. In every other respect the intention was to provide a cross-section of all the strata of the language as represented by various word classes (nouns, verbs, adjectives, prepositions, etc.) as well as words of different origin: general Slavic, Proto-Slavic dialectisms, early Latinisms, later Romanisms and Germanisms, Turcisms, etc. Unlike the future dictionary which is intended not only for specialists, but also for educated laymen, the Pilot Issue is intended for the former (and not the latter) — this being obvious by the very fact that most of the words that title its lemmas are absent from the lexicon of an average Serbo-Croatian speaker. The authors of the ERSJ believe that the Pilot Issue will compensate for not being a representative example of the language by being even more attractive reading for specialists; hopefully, the presence of hitherto untreated material and new etymological proposals will not be an obstacle to what should be the principal object of scholarly criticism: general methodological assumptions and technical solutions applied onto particular lemmas. However, the authors are aware of the fact that reviewers of the concept of the future dictionary may object to the fact that the Pilot Issue does not contain more ordinary lemmas, that is standard and etymologically indisputable words. Partly legitimate, this objection can be offset by the authors estimation that the number of such words is not so large after all, so that writing the future dictionary will not be a matter of routine and mere compilation. In view of the creative approach taken in work on the ERSJ lemmas, they are signed by the initials of their authors, although the responsibility for each and every one of them lies on the whole team which has analysed them and adjusted them on group meetings. Another dimension of the dictionary, which is only partly

reflected in the Pilot Issue is the interrelatedness of individual lemmas, that is, the filiation of certain lexemes interpreted individually according to the adopted lexematic principle (2). This is illustrated in a couple of instances by a more or less complete presentation of etymological nests in which (almost) all the members are entered (**ветах, веташ, ветшати, вехнути; жвати, жвакати, жватати, жвањати; алити, халав, халити; тат, татити**), and more often by the presentation of several cognate or problem-connected lexemes (**бага¹ : бага² : бага³ : багља : багир; косма : чесмина; веда : неведа : богвес; виглед : вихода; дрискати : дрицати; биж : виш; гела : дела : ела; флема : хлемутати; марати : мерати; дажд : киша**, etc.) Most often, however, the full range of the nest is indicated by referring to future lemmas (mostly already written, but omitted from the Pilot Issue for reasons of economy).

6.1. In spite of a tendency toward lapidary formulations, the discussion in the third part of some lemmas is fairly extensive, so that their average length exceeds the framework considered standard in earlier etymological practice. This is due to a shortage of references, synthetic studies and monographs that could be quoted for certain general phenomena and problems related to Serbo-Croatian etymology and lexicography, which often obliged the authors to discuss such problems within respective lemmas. The first title that is missing is a modern and comprehensive history of the Serbo-Croatian language; also desirable would be monographs that would, from a primarily diachronic standpoint, treat crucial topics on word formation and semantics (studies about the historical development of certain suffixes, studies on certain segments of the lexicon, including onomastics, studies of semantic categories). The authors of the ERSJ, apart from work on the dictionary itself, feel themselves called upon to produce such studies, according to their interests and competences; some are in progress, some have already been published (Sikimić 1996). That would give the ERSJ external support that would relieve it of extensive discussions within certain lemmas. Occasional detailed reflections within some lemmas of the Pilot Issue are aimed at drawing the attention of the scientific audience to some of these general problems, with the hope that discussion will be thus directed from the individual and illustrative toward the general and the essential.

7. Thus welcoming the opinion of specialist, the authors of the ERSJ expect, first of all, constructive criticism which they themselves did not hesitate to give when discussing specific etymological solutions by other authors. It is hoped that such critical reviews will inspire future work on the ERSJ and that they may be helpful in further developing the concept of the planned dictionary before its first volume appears.

Translated by Jasna Vlajić-Popović